

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ
СПРАВ**

Факультет № 6

Кафедра кримінального процесу, криміналістики та експертології

ЛЕКЦІЯ 2

**з навчальної дисципліни «Сучасні доктрини теорії оперативно-розшукової
діяльності» вибіркових компонент**

освітньої програми третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

081 «Право»

**за темою –Теоретико-методологічні засади теорії оперативно-розшукової
діяльності.**

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол № 9 від 30.10.2023 р.

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол № 9 від 18.10. 2023 р.

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол № 9 від 29.10.2023 р.

Розглянуто на засіданні кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 ХНУВС (протокол від 16.10.2023 № 9)

Розробник:

1. Професор кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 ХНУВС, доктор юридичних наук, професор Пчолкін В.Д.

Рецензенти:

1. Професор кафедри криміналістики, судової експертології та медичної підготовки факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор Степанюк Р.Л.

2. Доцент кафедри криміналістики Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого кандидат юридичних наук, доцент Мусієнко О.Л.

© Пчолкін В.Д. 2023

© Харківський національний університет внутрішніх справ, 2023

План

1. Теоретико-методологічні засади формування теорії ОРД в Україні.

2. Доктринальні положення щодо поняття та сутності оперативно-розшукової діяльності.

3. Завдання оперативно-розшукової діяльності.

ЛІТЕРАТУРА :

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 4 листопада 1950 р. (в ред. від 1 червня 2010 р.) (Зі змінами та доповненнями, внесеними Протоколом № 11 від 11 трав. 1994 р., Протоколом № 14 від 13 трав. 2004 р.): URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
3. Про Національну поліцію: Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580- VIII: URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
4. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» // Відомості Верховної Ради України, 1992, N 22, ст.303: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12/ed20130811#Text>
5. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України, 2001, № 25-26, ст.131 : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
6. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р.// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88 : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
7. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1697-18. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>
8. Закон України «Про Державну прикордонну службу України» прийнятий 3 квітня 2003 року N 661-IV
9. Закон України «Про службу безпеки України» прийнятий 25 березня 1992 року N 2229-XII // Відомості Верховної Ради України, 1992, №27, ст.382.
10. Закон України „Про державну таємницю” прийнятий 21 січня 1994 року N 3855-XII
11. Закон України «Про розвідку» прийнятий 17 вересня 2020 р. N 912-IX // Відомості Верховної Ради України. 2020.
12. Закон України "Про контррозвідувальну діяльність" прийнятий 26.12.2002 року N 374-IV // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 374. Ст. 482.
13. Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 р. № 3781-XII [Електронний ресурс]: Офіційний веб-портал Верховної Ради України. Реж. доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3781-12>
14. Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23 грудня 1993 р. № 3782-XII [Електронний ресурс]: Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3782-12>

15. Закон України «Про судову експертизу» // Відомості Верховної Ради України, 1994, N 28, ст.232 : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
16. Закон України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» // Відомості Верховної Ради України, 1995, N 10, ст.60: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60/95-%D0%B2%D1%80#Text>
17. Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів// Постанова Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 р. №770 : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-%D0%BF#Text>
18. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затверджена Наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України 16.11.2012 № 14/1042/516/1199/936/1687/5
19. Бандурка О.М. Теорія і практика оперативно-розшукової діяльності: монографія / Харків : Золота миля. 2012. – 620 с.
20. Пчолкін В. Д. Методологія пізнання в теорії ОРД. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. № 2. 2011. С. 296–302.
21. Пчолкін В. Д. Розвиток теорії оперативно-розшукової діяльності за роки незалежності в Україні. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. Спец випуск, Незалежній Україні 20 років. № 2 (53). 2011. С. 113–121
22. Оперативно-розшукова діяльність: Навч. посіб. / С.М. Моїсєєв, О.М. Джужа, Д.Й. Никифорчук та ін.. / За ред.. проф.. О.М. Джужи. К. : Правова єдність, 2019. 310с.

Інформаційні ресурси

- – Національна парламентська бібліотека України.
- офіційний веб-сайт Генеральної прокуратури України.
- <http://www.minjust.gov.ua> – Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України.
- <http://www.mvs.gov.ua>– офіційний веб-сайт Міністерства внутрішніх справ України.
- <http://www.nbuv.gov.ua>– Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського.
- <http://www.police.ua> – Форум працівників МВС України.
- <http://www.portal.rada.gov.ua>– офіційний веб-сайт Верховної Ради України.
- – єдиний реєстр судових рішень в Україні.
- <http://www.scourt.gov.ua>– офіційний веб-сайт Верховного Суду України.

1. Теоретико-методологічні засади формування теорії оперативно-розшукової діяльності в Україні.

Зміна орієнтацій нашого суспільства в політичній, економічній, соціальній, правовій сферах та різке ускладнення криміногенної ситуації в країні обумовила розвиток специфічної системи наукових знань, предметом дослідження яких є переважно негласні, заходи, засоби і методи, що застосовуються оперативними підрозділами правоохоронних органів у процесі оперативно-розшукової діяльності. В результаті інтеграції та диференціації системи наук кримінального циклу сформувалася як самостійна галузь наукового знання теорія оперативно-розшукової діяльності.

Оперативно-розшукова діяльність як суспільно корисна державно-правова функція ґрунтується на наукових засадах, що складаються з правових концепцій, теорій, системи поглядів і наукових положень.

Свого часу в рамках кримінально-процесуальної науки виникла наука криміналістика, а потім з останньої виділилася теорія оперативно-розшукової діяльності. Незважаючи на те, що як вид правоохоронної діяльності розшук з'явився значно раніше криміналістики, тим не менше, формування останньої в самостійну науку відбулося раніше теорії оперативно-розшукової діяльності. Криміналістика як наука сформувалася в ХІХ ст., а теорія оперативно-розшукової діяльності як самостійна галузь знань була визнана завдяки зусиллям вчених радянського періоду розвитку країни, а також нинішнього покоління.

Основи майбутніх наукових досліджень і узагальнень у галузі оперативно-розшукової діяльності, контррозвідки і розвідки закладалися в 20-30-х роках ХХ ст. Поряд із питаннями кримінального розшуку в ці роки було розпочато поглиблену розробку організації і тактики оперативно-розшукової діяльності по боротьбі з розкраданнями державного і громадського майна, пов'язана з утворенням в системі міліції виділених із карного розшуку підрозділів по боротьбі з розкраданням соціальної власності (БРСВ) (1937 р.).

До першої половини 50-х років у зв'язку з воєнним періодом і обстановкою підвищеної секретності представники правових наук були позбавлені можливості брати участь у дослідженнях оперативно-розшукових проблем. Поштовхом до самостійного розвитку теорії оперативно-розшукової діяльності та визнання її як самостійної навчальної дисципліни послужив післявоєнний розвиток кримінально-процесуального законодавства, науки кримінального права, кримінального процесу і криміналістики.

У становлення і розвиток теорії оперативно-розшукової діяльності в незалежній Україні особливий внесок зробили К.В. Антонов, О.М. Бандурка, В. І. Василичук, Е.О. Дідоренко, О.Ф. Долженков, В.П. Захаров, А.М. Кислий, І.П. Козаченко, Я.Ю. Кондратьєв, О. Є. Користін, М. В. Корнієнко, В.В. Матвійчук, О.В. Негодченко, Д.Й. Никифорчук, Ю.Ю. Орлов, В.Л. Ортинський, М.М. Перепелиця, В.П. Пилипчук, М.А. Погорецький, В.Д. Пчолкін, В.Л. Регульський, М.Б. Саакян, М.В. Стащак, І.В. Сервецький, О.П. Снігерьев, І.Ф. Хараберюш, В.В. Шендрик, І.Р. Шинкаренко та ін.

Вказані вчені прийняли активну участь у розробці проектів законів України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», Кримінального процесуального

кодексу України (2012 р.) та інших нормативних актів, що регламентують правові засади, організацію і тактику оперативно-розшукової діяльності та негласних слідчих (розшукових) дій.

Прийняття Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», а також результати багаторічних теоретичних досліджень у цій сфері, інтереси практики боротьби зі злочинністю створили на теперішній час основу єдиної для всіх українських правоохоронних органів і спецслужб науки про ОРД. Сформована оперативно-розшукова теорія - галузь наукових знань, яка покликана озброювати практику боротьби зі злочинністю всіх оперативно-розшукових органів системою наукових висновків і рекомендацій, необхідних для ефективної організації та здійснення оперативно-розшукових заходів, створення правових, організаційних, інформаційних, методичних, кадрових та ресурсних передумов і умов їх успішної діяльності.

За роки незалежності в Україні підготовлено й опубліковано ряд підручників, серед них: Попередження та розкриття злочинів підрозділами карного розшуку за заг. редакцією Ю.Ф. Кравченка 2000р., Оперативно-розшукова діяльність ч.1. автор О.М. Бандурка 2002р.; Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ, загальна частина за заг. редакцією Л.В. Бородича та ряд монографій¹.

Захищено значну кількість кандидатських і докторських дисертацій, присвячених проблемам оперативно-розшукової тематики, проведено науково-практичні конференції. У результаті чого одержали фундаментальну розробку чимало важливих і принципових питань цієї галузі наукового знання.

Станом на 2022 р. в Україні вже функціонувало п'ять спеціалізованих вчених рад із захисту докторських та кандидатських дисертацій за спеціальністю – оперативно-розшукова діяльність, серед яких у КНУВС, ХНУВС та ОДУВС університетах з захисту докторських дисертацій. Завдяки цьому з'явилося нове покоління вчених, що продовжили комплексні теоретичні дослідження і захистили докторські та кандидатські дисертації з

¹ Див., напр.: Козаченко І.П., Регульський В.Л. Правові, морально-етичні та організаційні основи оперативно-розшукової діяльності: Монографія. – Львів: ЛІВС при НАВС України, 1999; Дидоренко Э.А., Кириченко С.А., Разовский Б.Г. Процессуальный статус ОРД в уголовном судопроизводстве: Монография. – Луганск: РИО ЛИВД, 2000; Долженков О.Ф., Думко А.Ф., Козаченко І.П. Оперативно-розшукова діяльність як правоохоронна функція кримінальної міліції: Монографія. – Одеса: НДРВВ ОІВС, 2000. – 134 с. Долженков О.Ф. Інфраструктура організованої економічної злочинності : монографія / О.Ф. Долженков. – Одеса : НДРВВ ОЮІ, 2002. – 254 с.. Антонов К.В. Державно-правове забезпечення економічної безпеки України від злочинних посягань (за матеріалами підрозділів ДСБЕЗ): монографія / К.В. Антонов. – Луганськ: РВВ ЛАВС, 2004. – 408 с. Ортинський В.Л. Протидія нелегальній економіці засобами оперативно-розшукової діяльності : монографія. – Львів : ЛЮІ, 2004. – 436 с.. Пчолкін В.Д. Розкриття злочинів у харчовій промисловості : монографія. – Одеса : НДРВВ ОІВС НУВС, 2005. – 376с. Система методів оперативно-розшукової діяльності : монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук проф. О.Ф. Долженкова.– Одеса : Одеський юридичний інститут ХНУВС, 2007– 262 с. Погорєцький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : монографія. – Х. : Арсіс, ЛТД, 2007. – 576 с. М.Б. Саакян Операції в оперативно-розшуковій діяльності : теорія і практика : монографія. – Одеса : ОЮІ ХНУВС, 2007. – 215с.

актуальних проблем теорії оперативно-розшукової діяльності. За останні роки тільки у Харківському національному університеті внутрішніх справ та підпорядкованих йому структурних підрозділах було підготовлено понад п'яти десятків дисертаційних досліджень, серед яких докторські дисертації О.П. Снігерьова, О.Ф. Долженкова, В.Л. Ортинського, В.Д. Пчолкіна, В.В. Шендрика, О.О. Юхна, М.В. Стацака, О.В. Кириченка, С.Р. Тагієва, О.В. Федосової та кандидатські дисертації І.М. Колошка, І.Р. Шинкаренка, О.О. Мороза, Г.О. Душейка, В.А. Некрасова, Н.Є. Філіпенко, В.П. Захарова, Д.М. Середи, О.А. Гапона, В.О. Голубєва, М.О. Сергатого, В.А. Журавльова, В.П. Сапальова, В.В. Зубенка, А.А. Глієвого, О.В. Пояркова, С.М. Піскуна, В.О. Сілюкова, Ю.Е. Черкасова, П.Я. Мінки, С.Б. Мелешева, І.І. Шинкаренко, А.В. Гайдара, А.В. Єфремова, Д.В. Бойчука, В.В. Малюка та ін.

Теоретичні дослідження з актуальних проблем теорії оперативно-розшукової діяльності здійснювалися також колективами Київського, Дніпропетровського, Луганського, Львівського, Одеського університетів внутрішніх справ та інших навчальних закладів МВС і Академії Служби безпеки України. Серед них докторські дисертації К.В. Антонова, В.В. Крутова, М.О. Погорецького та Ю.Ю. Орлова, М.Б. Саакяна, А.М. Кислого кандидатські дисертації С.С. Паламарчука, В.П. Євтушка, В.П. Дробота, О.В. Рибальського, В.М. Круглого, Ю.Ю. Орлова, Д.Й. Никифорчука, А.О. Михайличенко, М.Й. Курочки, В.Я. Горбачевського, Г.М. Бірюкова, К.В. Муравйова, Е.В. Рижкова, В.А. Колесника, В.В. Іванова, П.А. Єрмакова, В.Л. Грохольського, С.В. Обшалова, В.В. Макарова, С.І. Ніколаюка, В.І. Литвиненка, В.А. Глазкова, та ін.

Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених різним питанням теорії та практики оперативно-розшукової діяльності, багато проблем у цій сфері або залишаються зовсім не дослідженими, або потребують подальшої розробки. Необхідність їх дослідження зумовлена змінами, що відбулися протягом останніх років у суспільстві, в оперативній обстановці, в українському законодавстві та відомчих нормативно-правових актах, що регламентують оперативно-розшукову діяльність, подальшим розвитком теорії цієї науки, а також багатьма іншими факторами.

Аналіз проведених в Україні наукових досліджень спонукає до висновку, що на сучасному етапі особливої уваги з боку науковців потребують розробки ті доктринальні питання теорії оперативно-розшукової діяльності, які визначають конкретні особливості здійснення оперативно-розшукових заходів і у своїй сукупності розкривають: соціальну обумовленість і державно-правовий характер оперативно-розшукової діяльності; шляхи удосконалення нормативно-правового регулювання цієї діяльності; принципи здійснення оперативно-розшукової діяльності; проблеми застосування спеціальних засобів, заходів і організаційно-тактичних форм оперативно-розшукової діяльності; питання компетенції різних суб'єктів оперативно-розшукової діяльності, а також координації їх діяльності; особливості організації й тактики проведення оперативно-розшукових заходів і негласних слідчих (розшукових) дій; проблеми державного та відомчого контролю за цією

діяльністю з метою забезпечення гарантованих Конституцією України прав і свобод громадян.

Подальший розвиток теорії оперативно-розшукової діяльності багато в чому пов'язаний з науковою розробкою саме цих напрямків наукових досліджень. Це вимагає від науковців більш поглибленого дослідження методологічних засад теорії оперативно-розшукової діяльності.

2. Доктринальні положення щодо поняття та сутності оперативно-розшукової діяльності

Слід зазначити, що теорія оперативно-розшукової діяльності склалася як самостійна галузь наукового знання в результаті інтеграції та диференціації системи наук розвідки, контррозвідки та кримінального циклу. Розвиваючись у рамках криміналістики, теорія оперативно-розшукової діяльності почала формувати специфічну систему знань, що вивчає типові ознаки латентних злочинів і найбільш ефективні, переважно негласні, сили, засоби і методи, що застосовуються оперативними підрозділами для своєчасного виявлення, попередження і розкриття злочинів, забезпечення невідворотності відповідальності винних у їх учиненні.

З моменту зародження теорії оперативно-розшукової діяльності, у результаті проведених у різних наукових колективах досліджень, одержали фундаментальну розробку чимало важливих і принципових питань цієї галузі наукового знання. На науковій основі були визначені її об'єкт, предмет, суб'єкти, засоби, методи і форми оперативно-розшукової діяльності, сформульовані найважливіші вихідні положення агентурної роботи, основи загальної та спеціальної методики і тактики, виявлення і розкриття певних видів злочинів, розшуку злочинців, що переховуються, а також інші напрямки оперативно-розшукової діяльності.

Досліджуючи функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності, науковці дійшли до висновку, що сам термін «оперативно-розшукова діяльність» може розглядатися у двох аспектах: по-перше, як практична діяльність оперативних підрозділів правоохоронних органів і, по-друге, як теорія такої діяльності. У зв'язку з цим заслуговує на увагу теоретична розробка визначення сутності й змісту поняття оперативно-розшукової діяльності фундаторами її теоретичного опрацювання.

У першому значенні «оперативно-розшукова діяльність – це заснована на законодавчих і підзаконних актах система розвідувальних (пошукових) заходів, що здійснюються переважно негласними засобами і методами з метою запобігання, розкриття злочинів і розшуку злочинців, що переховуються».

Відносячи оперативно-розшукову діяльність до державно-правової форми, українські вчені, зокрема І.П. Козаченко, визначають її як вид правоохоронної діяльності оперативних (спеціальних) підрозділів і служб відповідних державних органів, уповноважених чинним законодавством здійснювати гласні й негласні пошукові, розвідувальні й контррозвідувальні заходи із застосуванням

оперативних і оперативно-технічних засобів з метою припинення правопорушень, а також одержання інформації в інтересах кримінального судочинства, безпеки суспільства і держави.

У другому значенні – *теорія оперативно-розшукової діяльності це наука, що досліджує закономірності механізму вчинення злочинів і протидії кримінального середовища, виникнення інформації про злочин і його учасників, збирання, оцінки і використання фактичних даних про них, а також розробляє правові, організаційні, методичні й тактичні засади ефективного застосування оперативно-розшукових сил, засобів і методів у протидії злочинності.*

У системі юридичних наук саме теорія оперативно-розшукової діяльності покликана озброювати практику боротьби зі злочинністю комплексом наукових висновків і рекомендацій, необхідних для ефективної організації й проведення оперативно-розшукових заходів, створення методологічних, правових, організаційних, інформаційних та інших передумов і умов професійної готовності й успішної діяльності оперативно-розшукових підрозділів щодо виявлення і розкриття злочинів.

У законодавчих актах зміст оперативно-розшукової діяльності традиційно зводять до системи заходів, що здійснюються спеціально уповноваженими на те суб'єктами із застосуванням переважно негласних сил, засобів і методів з метою вирішення завдань щодо протидії злочинності.

Згідно ст. 2 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» – це система гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів.

Законодавче визначення поняття ОРД є базовим для з'ясування сутності та змісту як зазначеної діяльності в цілому, так і її окремих елементів та видів (напрямків).

Отже, для виконання завдань оперативно-службової діяльності оперативні підрозділи використовують гласні і негласні пошукові, розвідувальні та контр розвідувальні заходи, застосовують оперативні та оперативно-технічні засоби. Такі заходи і засоби можуть використовувати тільки ті підрозділи, які наділені правом здійснення оперативно-розшукової діяльності. Сукупність гласних і негласних, пошукових, розвідувальних та контр розвідувальних заходів, оперативних та оперативно-технічних засобів, дозволених законом, складає **систему** оперативно-розшукової діяльності. Через зміст, характер та призначення таких оперативних прийомів, заходів і засобів розкривається поняття оперативно-розшукової діяльності.

Поняття оперативно-розшукової діяльності полягає в осмисленні ознак цього виду державної діяльності, її основних форм, сил, методів та засобів, направлених на досягнення поставленої мети – отримання інформації та встановлення істини через її використання у визначеному законом процесуальному порядку. Отже, поняття оперативно-розшукової діяльності розкривається через поняття, види і характерні ознаки оперативних підрозділів, поняття учасників оперативно-розшукового

процесу, поняття і диференціацію об'єктів оперативно-розшукової діяльності.

Як бачимо, поняття оперативно-розшукової діяльності передбачає її комплексний характер і у залежності від вирішення тих або інших завдань можна виділити **три основні її напрямки: пошуковий, розвідувальний, контр розвідувальний.** Характерним для всіх напрямків оперативно-розшукової діяльності є їх захисний характер, направлений на створення умов, що забезпечують безпеку визначених законом об'єктів від злочинних посягань, на усунення причин і умов вчинення злочину, своєчасне виявлення і припинення протиправної поведінки.

Як **гласні, так і негласні** заходи органічно поєднані між собою. Оперативний працівник або сам обирає, або, слідуючи вказівкам свого керівництва чи іншого суб'єкту оперативно-розшукової діяльності, обирає як йому діяти - гласно чи негласно. В одних випадках оперативний працівник може діяти тільки гласними методами, за інших обставин - негласно, або поєднуючи і одні, і другі. Так, опитувати осіб за їх згодою, використовувати їх добровільну допомогу, проводити операції по захопленню озброєних злочинців, припиненню тяжких злочинів, використовувати за згодою адміністрації службові приміщення, транспортні засоби та інше майно підприємств, установ, організацій оперативний працівник може гласно, а здійснювати проникнення у злочинне середовище, або залучення до співробітництва учасників злочинної групи, може тільки негласно.

Оперативний працівник може застосовувати засоби фізичного впливу, спеціальні засоби та вогнепальну зброю на підставі та у порядку, встановленому законом і тільки гласно. Так, він може застосовувати зброю на поразку злочинця на смерть тільки гласно, а якщо він це зробить таємно, то це буде просто вбивство. Оперативні підрозділи з метою конспірації можуть створювати підприємства, організації, установи, використовувати документи, які зашифровують особу чи відомчу належність працівників, приміщень і транспортних засобів оперативних підрозділів. В такій ситуації всі заходи оперативних працівників здійснюються негласно. Оперативний працівник може негласно виявляти та фіксувати сліди тяжкого злочину, документи та інші предмети, що можуть бути документами підготовки або вчинення такого злочину, чи одержувати оперативну інформацію шляхом проникнення у приміщення, транспортні засоби, на земельні ділянки, а може здійснювати такі заходи і гласно, на підставі доручення слідчого, прокуратури, суду чи за власною ініціативою, дотримуючись вимог процесуального законодавства та законів, регламентуючих діяльність оперативно-розшукових підрозділів.

Негласність означає неочевидність, скритність проведених ОРЗ від осіб, які не беруть у них участь, у тому числі і від співробітників оперативних підрозділів, навіть якщо вони мають відповідний допуск, але передусім – від об'єктів (осіб, груп, організацій), щодо яких вони проводяться.

У системі гласних і негласних заходів оперативно-розшукової діяльності негласні мають більш питому вагу. Це зумовлено, перш за все,

тим, що, як правило, тяжкі й особливо тяжкі злочини готуються замаскованими способами, особи, які їх вчинили, переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання, розвідувально-підбивна діяльність спецслужб іноземних держав, організацій та окремих осіб проти України здійснюється конспіративно на професійній основі тощо.

Негласними та гласними можуть бути як пошукові так і розвідувальні та контррозвідувальні заходи, які здійснюються суб'єктами оперативно-розшукової діяльності із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів.

Пошукові заходи - це дії працівників оперативних підрозділів щодо встановлення ще невідомих подій злочину та осіб, які причетні до їх вчинення, а також злочинів, що готуються або вчинені невстановленими особами.

Розвідувальні заходи - це дії штатних негласних працівників оперативних підрозділів або осіб, що конфіденційно співробітничать з оперативним підрозділом, які виконують спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації з метою збирання інформації про її структуру, викриття головних учасників вчинення злочинів («лідерів», організаторів, співучасників, діючих корумпованих посадових осіб у правоохоронних органах тощо), своєчасного виявлення підготовки вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів тощо.

Контррозвідувальні заходи вживають оперативні підрозділи в межах визначеної чинним законодавством компетенції (наприклад, оперативні підрозділи Служби безпеки України). В системі МВС України, як правило, ці заходи здійснюються Службою внутрішньої безпеки з метою попередження, виявлення та припинення будь-яких форм протидії організованих груп чи злочинних організацій оперативним підрозділам, а також виявлення корумпованих співробітників ОВС України.

Суб'єктами оперативно-розшукової діяльності є:

- оперативні підрозділи, до компетенції яких входить здійснення оперативно-розшукової діяльності;
- працівники оперативних підрозділів, які мають право здійснювати оперативно-розшукові заходи;
- окремі особи, які залучені за їх згодою до підготовки і проведення оперативно-розшукових заходів і конфіденційно співпрацюють з оперативними підрозділами;
- окремі особи, що гласно, відкрито сприяють діяльності оперативного підрозділу.

Працівники оперативних підрозділів поділяються на співробітників, діючих відкрито від імені відповідної оперативної служби і негласних (таємних) співробітників, приналежність яких до оперативно-розшукового підрозділу глибоко законспірована. Кожний з цих суб'єктів оперативно-розшукової діяльності наділений повноваженнями, адекватними тим завданням, які ним виконуються. Оперативні працівники можуть при цьому виступати як безпосередні виконавці оперативно-розшукових завдань, так і в якості

посадових осіб, організуючих, направляючих та контролюючих оперативно-розшукові заходи інших суб'єктів оперативно-розшукової діяльності, та об'єктів, відносно яких такі заходи здійснюються.

Об'єктами оперативно-розшукової діяльності є особи, дії, предмети, документи, канали зв'язку та інші матеріальні об'єкти - носії інформації, які належить виявити пошуковими, розвідувальними та контррозвідувальними заходами.

Об'єктами оперативно-розшукової діяльності будуть як ті особи, що тільки задумують, підготовлюють, розпочинають злочинну діяльність, так і ті, хто вчиняє та вчинив злочини, ухиляються від слідства і суду, безвісно зниклі особи, а також ті, хто своїми діями створює загрозу державній, військовій, економічній, екологічній безпеці.

Фізичні особи, як об'єкти оперативно-розшукової діяльності, можна розділити на дві групи:

– *тих, чия кримінальна поведінка тільки передбачається, вірогідна за певних обставин;*

– *тих, чия протиправна поведінка вже проявилась, фактично вона вже встановлена.*

Перша група є об'єктом оперативного інтересу, вивчення, дослідження, перевірки, вжиття загальних заходів профілактики;

друга - потребує вжиття конкретних пошукових заходів із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів.

Під оперативними заходами розуміють такі дії суб'єкта оперативно-розшукової діяльності, які направлені на отримання фактичних даних, що входять до предмету доказування по конкретній справі, а також необхідних для вирішення інших оперативно-тактичних завдань.

Оперативні заходи здійснюються з метою захисту життя, здоров'я, прав і свобод людини і громадянина, власності, забезпечення безпеки суспільства і держави від злочинних посягань.

Оперативно-технічні засоби представляють собою сукупність технічних засобів та науково обґрунтованих прийомів їх правомірного і професійного використання у процесі оперативно-розшукової діяльності з метою ефективного впливу на об'єкти оперативно-розшукової діяльності.

В ході проведення оперативно-технічних засобів використовуються спеціальні технічні пристрої та обладнання, які дозволяють знімати інформацію з каналів зв'язку, вести візуальне спостереження у громадських місцях, фіксувати фактичні дані про окремих осіб, чия поведінка є протиправною. Будь-яке застосування оперативно-технічних засобів в оперативно-розшуковій діяльності повинно здійснюватися у чіткій відповідності до встановлених законом та відомчими нормативними актами правил.

Оперативно-технічні засоби застосовуються, як правило, негласно. Їх застосування носить винятковий та обмежений характер, оскільки безпосередньо зачіпає конституційні права громадян.

Забороняється збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди. Закон встановлює із цих

правил винятки в інтересах національної безпеки, боротьби зі злочинністю, охорони громадського порядку, захисту прав і свобод інших людей. Як і вся оперативно-розшукова діяльність, здійснення оперативних заходів із застосуванням оперативно-технічних засобів повинно бути належним чином оформлене і у випадках, передбачених законом, погоджене з прокурором та дозволене рішенням суду.

Таким чином, оперативно-розшукова діяльність представляє собою діяльність спеціально уповноважених державних органів законодавчої, виконавчої та судової влади та оперативних підрозділів у межах їхньої компетенції по виконанню покладених на них обов'язків та пошуку і фіксації фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб та груп, розвідувально-підривну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, з метою отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави.

3. Завдання оперативно-розшукової діяльності.

Під поняттям «завдання» слід розуміти обсяг роботи, який необхідно виконати для досягнення поставленої мети, цілі, замислу.

Завданнями оперативно-розшукової діяльності є пошук і фіксація фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, розвідувально-підривну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави, (ст. 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»).

Завдання оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ можна умовно поділити на **стратегічні і тактичні**.

Стратегічне завдання у процесі ОРД полягає у досягненні кінцевої мети, наприклад, розкритті злочину чи розшуку і затриманні злочинця, що переховується. Для виконання стратегічного завдання оперативний працівник встановлює свідків, виявляє окремі обставини події, перевіряє адреси, проводить опитування, застосовує різноманітні оперативні прийоми і засоби для виявлення фактичних даних, які містять відомості про дії будь-якого протиправного характеру, і необхідні для встановлення слідством і судом винності особи за конкретні протиправні дії.

Завдання оперативно-розшукової діяльності є складовою частиною завдань правоохоронних органів, здійснюючих оперативно-розшукову діяльність. У першу чергу це стосується Національної поліції України яка згідно до законодавства є центральним органом виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку.

Так, Стаття 2. Закону України «Про Національну поліцію» визначає, що її основними завданнями є надання поліцейських послуг у сферах:

- 1) забезпечення публічної безпеки і порядку;
- 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави;
- 3) протидії злочинності;
- 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги.

Ці завдання виконуються шляхом:

- оперативно-розшукового забезпечення кримінального судочинства;
- забезпечення особистої безпеки громадян, захистом їх прав і свобод;
- запобігання правопорушенням та їх припинення;
- виявлення і розкриття злочинів, в ході розшуку осіб, які їх вчинили;
- захистом власності від злочинних посягань;
- сприяння в межах своєї компетенції державним органам, підприємствам, установам і організаціям у виконанні покладених на них законом обов'язків.

З прийняттям Кримінального процесуального кодексу України виникла потреба у переосмисленні ролі і змісту оперативно-розшукової діяльності у кримінально-процесуальному доказуванні.

Сучасні погляди науковців і практиків на цю проблему ґрунтуються на розширенні можливостей використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності в кримінальному процесі, визначенні нових підходів отримання й оцінки доказів шляхом надання процесуального статусу оперативно-розшуковим заходам.

У зв'язку з цим головним завданням ОРД стало оперативно-розшукове забезпечення кримінального судочинства. Оперативно-розшукове забезпечення кримінального судочинства це система оперативно-розшукових заходів і негласних слідчих (розшукових) дій, спрямованих на створення оптимальних умов для: виявлення злочинів та здійснення повного і об'єктивного процесу доказування; подолання або нейтралізації протидії розслідуванню; виконання функції захисту (безпеки) учасників кримінального процесу; гарантування реалізації принципу невідворотності відповідальності винних за скоєне.

Сприймаючи зміст цього визначення як методологічну основу з досліджуваного питання, вважаємо доцільним уточнити ряд істотних моментів з позиції його структурно-змістовної характеристики.

Оперативно-розшукове забезпечення кримінального судочинства складається з таких елементів:

1. Оперативно-розшукове забезпечення виявлення злочинів та кримінально-процесуального доказування злочинної діяльності і винуватості осіб, що вчинили кримінальне правопорушення розглядається як структурний елемент цього вчення, який починається на ранніх стадіях виявлення ознак злочинів і осіб, які їх учинили. На етапі виявлення злочинів оперативно-розшукове забезпечення реалізується шляхом здійснення комплексу оперативно-розшукових заходів з документування дій розроблюваних осіб за оперативно-

розшуковими справами у відповідності зі ст.ст. 8 і 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», тобто шляхом виявлення і документування матеріальних та індивідуальних слідів, носіїв інформації на яких залишилися сліди злочину. Документування за своїм цільовим призначенням і змістом вирішує завдання, що збігаються з інститутом кримінально-процесуального доказування. Після відкриття кримінального провадження сили і засоби оперативно-розшукової діяльності застосовуються шляхом проведення негласних слідчих (розшукових) дій у відповідності з Кримінальним процесуальним кодексом України.

2. Припинення або нейтралізація протидії злочинного середовища заходам щодо подальшого розслідування і судового розгляду кримінальних правопорушень. Оперативно-розшукове забезпечення цього напрямку кримінального судочинства може будуватися на матеріалах зібраних в рамках провадження за оперативно-розшуковими справами. Однак, після реалізації оперативної розробки, зібрані матеріали надсилаються до органу досудового розслідування, а у разі початку кримінального провадження проведення оперативно-розшукових заходів припиняється. Законодавство та діючі інструкції забороняють співробітникам оперативних підрозділів здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою. З цього моменту заходи з подолання протидії злочинного середовища розслідуванню реалізуються відповідно до п. 1. ст. 41 КПК шляхом виконання доручень слідчого, прокурора щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій. У чинному КПК України в якості негласних слідчих (розшукових) дій передбачено здійснення вже апробованих практикою оперативно-розшукових заходів, серед яких: *аудіо-відео контроль особи* (ст. 260 КПК), *зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж* (ст. 263 КПК), *зняття інформації з електронних інформаційних систем* (ст. 264 КПК), *обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи* (ст. 267 КПК), *установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу* (ст. 268 КПК), *спостереження за особою, річчю або місцем* (ст. 269 КПК), *аудіо-, відео контроль місця* (ст. 270 КПК), *контроль за вчиненням злочину* (ст. 271 КПК) у таких формах, як *контрольована поставка; контрольована та оперативна закупка; спеціальний слідчий експеримент; імітування обстановки злочину.*

3. Забезпечення безпеки учасників кримінального процесу до недавнього часу вирішувалося в основному на відомчому рівні, без достатньої організаційної та матеріальної основи. З прийняттям законів України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», чинного КПК України цей елемент оперативно-розшукового забезпечення кримінального судочинства розглядається як функціональний обов'язок оперативних підрозділів поліції.

На підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, згідно з п. 6 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», покладається обов'язок «забезпечити із залученням інших підрозділів безпеку працівників суду і

правоохоронних органів, осіб, які надають допомогу, сприяють оперативно-розшуковій діяльності, осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів цих осіб. Після порушення кримінального провадження негласні заходи, що потребують спеціального дозволу, проводяться виключно в межах відповідного доручення слідчого чи прокурора або за вказівкою останнього.

4. Гарантування принципу невідворотності відповідальності винних за скоєне становить той структурно-змістовний елемент оперативно-розшукового забезпечення, яким зазвичай завершується кримінальне судочинство. У кримінальних провадженнях щодо тяжких та особливо тяжких злочинів, працівники поліції застосовують весь арсенал сил, засобів і методів, починаючи з розвідувально-пошукових заходів, оперативної розробки, документування дій розроблюваних, проведення оперативних комбінацій і тактичних операцій, а також заходів щодо припинення протидії кримінальному судочинству. Гарантування принципу невідворотності відповідальності винних за скоєне здійснюється також шляхом розшуку особи, яка переховується від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду, ухиляється від відбування кримінального покарання або безвісти зникла. За дорученням слідчого чи прокурора працівники оперативного підрозділу в рамках оперативно-розшукової справи «Розшук» можуть здійснювати: оперативно-розшукові заходи, проведення яких потребує ухвали слідчого судді або дозволу керівника поліції; заходи, передбачені оперативним (ініціативним) пошуком; виконувати доручення щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій.

Здійснюючи оперативно-розшукову діяльність, оперативні працівники зобов'язані постійно враховувати те, що, незважаючи на її, переважно, негласний характер і різноманітність завдань, всі оперативно-розшукові заходи мають здійснюватись виключно у рамках чинного законодавства.

У процесі оперативно-розшукової діяльності оперативні підрозділи здійснюють пошук, фіксацію фактичних даних про події і насамперед, про осіб, які мають відношення до злочину. Оперативні працівники спочатку ведуть широкий пошук фактичних даних про обставини скоєного, свідків, потерпілих підозрюваних, наслідків події. В орбіту пошуку включається значне число об'єктів, які можуть не мати ніякого відношення до протиправної дії. Оцінка ознак протиправного діяння, що містить склад злочину не є сферою діяльності оперативних підрозділів, це є компетенцією слідства і суду. Але оперативно-розшукова діяльність не зводиться лише до виявлення фактичних даних і осіб, отримання первинних даних кримінального характеру, а включає і їх перевірку.

У цьому зв'язку завданнями оперативно-розшукової діяльності є виявлення конкретних об'єктів, які становлять оперативний інтерес, аналіз конкретних ознак кримінального зв'язку осіб, предметів, чи фактів зі злочином, визначення підстав правомірності і доцільності вжиття тих чи інших оперативно-розшукових заходів, встановлення допустимих меж втручання у правосуб'єктність особи, навіть якщо її причетність до протиправного діяння

встановлена, визначення необхідних заходів для захисту прав особи, що задіяна в кримінальному судочинстві.

Тактичні завдання оперативно-розшукової діяльності виконуються шляхом:

- вивчення, аналізу і оцінки оперативної ситуації та визначенні оперативно-розшукових заходів для виконання завдання;
- прийняття оперативно-тактичного рішення, яке забезпечує виконання завдання;
- реалізації прийнятого рішення;
- вивчення, оцінки і використання результатів виконання прийнятого рішення.

Тактичні завдання вирішуються сукупністю дій оперативного працівника, залученням сил і застосуванням засобів оперативно-розшукової діяльності.

Тактичні завдання оперативно-розшукової діяльності полягають у:

- виявленні, розкритті і сприянні розслідуванням злочинів та дій осіб, які причетні до їх вчинення;
- попередженні і припиненні конкретних злочинів;
- здійсненні розшуку осіб, які ухиляються від слідства, суду та відбуття кримінального покарання;
- здійсненні розшуку безвісно зниклих осіб, встановлення місцезнаходження та розшук об'єктів, майна, предметів, які вже відомі і можуть бути доказами у кримінальній справі.

Вказані завдання можуть бути самостійними, але для виконання кожного із них необхідне застосування саме йому притаманних специфічних сил, засобів та методів оперативно-розшукової діяльності.